

ენათმეცნიერება Linguistic

ტყუილის გამოხატვის ლინგვისტური და პროსოდიკული თავისებურებები

ზეინაბ კონცელიძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,

e-mail: zeko.kontselidze96@gmail.com

<https://doi.org/10.52340/lac.2024.32.07>

SJIF 2024: 8.268

სტატია ეხება მატყუარა მეტყველების ენობრივი და პროსოდიკული თავისებურებების შესწავლას. ტყუილი საკმაოდ რთული ფენომენია და მნელია, მატყუარის დაფიქსირება-აღმოჩენა. მხოლოდ სპაციალური ცოდნის მქონე გაწვრთნილ ადამიანებს შეუძლიათ მოტყუების პროგნოზირება იმისათვის, რომ არ გახდეს ვინმეს მსხვერპლი. ბევრი რამ უნდა იცოდეს მატყუარას თავისებურებების შესახებ. ტყუილის ფენომენი ჯკარგად არის გამოკვლეული ფსიქოლოგიასა და ლინგვისტიკაში. ბევრი სამეცნიერო ნაშრომი არის გამოქვეყნებული ტყუილის ვერბალური, პროსოდიკული და აკუსტიკური ნიშნების შესახებ. წინამდებარე სტატია წარმოადგენს ტყუილის შესახებ არსებული თეორიული მასალის ანალიზს.

საკვანძო სიტყვები: ტყუილის გამოხატვა, ლინგვისტური და პროსოდიკული თავისებურებები

კომუნიკაცია ადამიანის ფუნდამენტური უნარია. საუბედუროდ, ეს უნარი საკმაოდ ძვირად უჯდებათ ადამიანებს. კომუნიკაციის დროს შესაძლებელია, ისინი „ტყუილის მსხვერპლი“ გახდნენ. როგორია ტყუილის ვერბალური გამოვლინება, როგორ ამოვიცნოთ ლინგვისტურ და პროსოდიკულ მახასიათებლებზე დაკვირვებით, რომ გვატყუებენ?

ადამიანებს ოდითგანვე ჰქონდათ შემუშავებული ტყუილის ამოცნობის მეთოდები: დაკვირვება მატყუარას სხეულის ენაზე ან ტყუილის ვერბალურ მხარეზე.

მაშინაც კი, როცა ტყუილი იმპლიციტურ დონეზეა ნათქვამი, ტყუილის ამოცნობა შესაძლებელია მონათხრობის შინაარსზე დაკვირვებით. მატყუარა ადამიანების მონათხრობი ფანტასტიკის ელემენტებს შეიცავს. მათ მიერ მოგონილი ამბები ხშირად

ილუზორულია, ბუნდოვანია და გამოცნობას და დაფიქრებას მოითხოვს. ჰენქოქი (2005) თვლის, რომ არამოტივირებული მატყუარები მარტივ ტყუილებს ქმნიან მაშინ, როცა მოტივირებულები საკმაოდ დახვეწილ ტყუილებს თხზავენ.

ადამიანები, რომლებიც ნამდვილ ამბავს ყვებიან, ემოციურად საუბრობენ, მათი ნარატივის სტრუქტურა დარღვეულია. მაგრამ მატყუარა ადამიანების ნარატივი ემოციურობას მოკლებულია. შესაბამისად თხრობა ქრონოლოგიური სიზუსტით მიმდინარეობს. მატყუარა სიტუაციას აღწერს ისე, რომ ყველაზე მნიშვნელოვან ფაქტებზე საუბრობს. მაგრამ თუკი ერთი და იგივე კითხვით რამდენიმეჯერ ზედიზედ მიმართეს, მეორეჯერ იგივე პასუხის გაცემა გაუჭირდება.

კვლევებში მითითებულია, რომ მატყუარის ამოცნობის დროს ყურადღება უნდა მიექცეს მათ მიერ გამოყენებული სიტყვების რაოდენობას. კვლევებმა დაადასტურა, რომ მატყუარები ცოტას ლაპარაკობენ. ისინი ცდილობენ ვრცლად არ ისაუბრონ და რაც შეიძლება მცირე ინფორმაცია გასცენ იმაზე, რაც რეალობასთან არავითარ კავშირში არაა. მატყუარა ადამიანების მონათხრობს დეტალები აკლია. დეტალებზე ყურადღების შეგნებულად არ გამახვილება იმაზე მიუთითებს, რომ არ სურთ მსმენელებმა ტყუილში გამოიჭირონ.

მკვლევარ კოზლოვას (2014:44) თანახმად, მატყუარების მეტყველებაში შეინიშნება შემდეგი: 1) მატყუარებს უჭირთ წინასწარ განჭვრიტონ ან დაგეგმონ რა საკითხზე უნდა მოიტყუონ. ამიტომ, ისინი ჯერ ისტორიას გონებით გადაურბენენ, ყველაზე მნიშვნელოვან მომენტს აარჩევენ და ტყუილსაც მასზე დააშენებენ; 2) მატყუარების მეტყველებას აკლია ინფორმაციის სიზუსტე. ეს არც არის გასაკვირი, რადგანაც მატყუარას ეს ყველაფერი რეალურად არ განუცდია; 3) ისეთი მატყუარებიც არსებობს, რომელთაც მთელი სიზუსტით შეუძლიათ ამბის მოყოლა, ამბისა, რომელიც შორეულ წარსულში მოხდა. მატყუარები ყვებიან ამბებს ზუსტი ქრონოლოგიით; 4) მატყუარებს სჩვევიათ ერთი და იგივე ამბის სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაციით მიწოდება მსმენელისათვის; 5) მატყუარა საკუთარი თავის შესახებ დადებით ინფორმაციას გასცემს, რათა მსმენელს მათ მონათხრობში ეჭვი არ შეეპაროს; 6) მატყუარებს სჩვევიათ ერთი და იგივეს ხშირი გამეორება;

7) მატყუარები იმ შეკითხვებსაც იმეორებენ, რა შეკითხვაც მათ მიმართ იქნა დასმული. ასე მაგალითად: Hey Lily, did you send the email to Rose? Did I send the email to Rose? შეკითხვის გამეორება მატყუარას მიერ ერთგვარი ტაქტიკაა, რომლის დროსაც მატყუარა დროს იგებს და სათანადო პასუხს ამზადებს.

8) ყოყმანი პასუხის გაცემის დროს და ენის დაბმა ასევე თვალშისაცემია: - Can you imagine someone stole my wallet? Oh really, um, may be... maybe you lost it? Or...or left somewhere ...?

9) ემოციებისგან დაცლილი ნარატივი;

10) კითხვაზე პასუხის გაცემის აცილების მცდელობა, რომელიც ისეთ ეფექტს ქმნის, თითქოსდა მატყუარამ ვერ გაიგო შეკითხვის არსი ან პასუხი დაავიწყდა;

11) ზოგიერთმა მატყუარას სჩვევია იმის თქმა, რომ მის მიმართ დასმული შეკითხვა მოეწონა, სწორედ რომ ამ კითხვას მოელოდნენ. ასე მაგალითად: "Good question..."; "I'm glad you asked me ..."; "Interesting (funny)." By the way, where is our ...", "I don't know", "I don't remember" "I don't understand the essence of the questions, your actions."

12) როცა მატყუარას მის მიმართ დასმულ შეკითხვაზე პასუხი არ მოეპოვება და არ სურთ ტყუილში გამოიჭირონ, თავდაცვის მიზნით ამბობენ: "I don't remember something ...", "As far as I remember, no", "Let me think, remember ...", "It was so long ago..."

13) იმისათვის, რომ მსმენელმა მათ მიერ მოთხოვილ ამბავში ეჭვი არ შეიტანოს, მატყუარები მიმართავენ ფრაზებს მსგავსად: "To be honest", "Let me be They clear", "To tell you the truth", "The fact is", "Believe me."

14) მატყუარები შეკითხვების დასმისას ახსნა-განმარტებებს ითხოვენ "What's the meaning of this?" ან "What do you mean?"

15) თუკი მატყუარა ხვდება, რომ მძიმე მდგომარეობაშია, თავის დაძვრენას შემდეგი ფრაზებით ცდილობს: "As far as I recall", "If you really think about it", "What I remember is," "The way I see it";

16) მატყუარები მაქსიმალურად არიდებენ თავს პირველი პირის ნაცვალსახელების (I, my, myself) გამოყენებას; "The glass broke," ნაცვლად "I broke the glass."

ნაცვალსახელების გამოყენებაზე დაკვირვებით შესაძლოა ბევრი რამ გავიგოთ ენობრივ სუბიექტზე. თუკი ენობრივი სუბიექტი კომუნიკაციის დროს ხშირად იყენებს პირველი პირის ნაცვალსახელებს: *I, me, my, mine, myself, we, us, our, ours, ourselves.*, გამოდის, რომ ისინი პასუხისმგებლობას საკუთარ თავზე იღებენ ამა თუ იმ განცხადების გაკეთებისას. თუკი ადამიანი ნაცვალსახელებს შეგნებულად გამოტოვებს, გამოდის, რომ ინფორმაცია არაა სარწმუნო.

17) შესაძლებელია ნაცვალსახელების არტიკლებით ჩანაცვლება, ასე მაგალითად: "I played the piano" ნაცვლად "I played my piano."

18) მატყუარებს სჩვევიათ ბრალდების შემთხვევაში ბრალმდებელის „ნამუსზე აგდება“ შემდეგი ფრაზებით: "Would I do something like that? "I wouldn't do such a thing," "How can you doubt me?" "Don't you have something better to do than to waste my time with this stuff?"

19) მატყუარებს ახასიათებთ ე.წ. პარაზიტი სიტყვების: Um" "see," "you know," "means," "here," "well," "maybe" ხშირი გამოყენება;

20) მატყუარების ემოციური სტრესის მაჩვენებელია: "really praise", "wow! "very strong", "terribly bad", etc.

21) მატყუარებს უყვართ საუბრის თემის შეცვლა, რომელიც ვლინდება თხოვნაში: "Why do you want to know that?", "Don't you have something better to do?"

22) მატყუარებს ახასიათებს კითხვის შემობრუნება, მაგ: - "Did you do it?" "Did I do it? Of course not!"

მატყუარა ადამიანის მიერ წარმოთქმულ წინადადებებში შეიმჩნევა პროსოდიკული მახასიათებლები, კერძოდ: ყოყმანი, მეტყველების დროს დაშვებული შეცდომები, ბგერათგადაცდომები, მაღალი ტემბრის ხმა, პაუზების სიხშირე და ხანგრძლივობა. თუმცა როცა საქმე გამოცდილ მატყუარას ეხება, შეცდომები იკლებს.

ტყუილის პროსოდიკის კვლევას არაერთი ნაშრომი მიეძღვნა. ერთ-ერთი მკვლევართაგანი გახლავთ ლევიტანი (2018), რომლის კვლევის თანახმად, რაც უფრო მაღალი ხმის ტემბრით ხდება ინფორმაციის გაცემა, მით უფრო მეტი ვარაუდია, იმისა, რომ ადამიანი იტყუება.

მეორე მკვლევრის, ჩენის (2020) თანახმად, ტყუილის ინდიკატორებია: ხშირი პაუზები, პასუხის გაცემის დროს ყოყმანი, წინადადებების თუ სიტყვების გამეორებები, საუბრის სწრაფი ტემპი, ხმის მაღალი ტემბრი.

მკვლევარი ლ. გლასი, ავტორი წიგნისა “Body language of Liars” მართალია, მატყუარების სხეულის ენის შესწავლით იყო დაინტერესებული, მაგრამ მას წიგნში აქვს საუბარი მატყუარა ადამიანის საუბრის გაძნელებაზე, რომელიც განაპირობებს ინტერვალების არსებობას მეტყველებაში, ყოყმანს, ენის ბორძიკს და ა.შ. როგორც მკვლევარი ამბობს, ტყუილის თქმა ორგანიზმისთვის სტრესის მომგვრელია. წნეხის ქვეშ მყოფი ნერვიული სისტემა მკვეთრად ამცირებს ნერწყვის წარმოქმნას, რაც იწვევს პირის ღრუს სიმშრალეს და იწვევს საუბრის გაძნელებას.

რუსი მკვლევარი ო. ლიკოვა სტატიაში „Просодические и акустические индикаторы лжи в голосе“ განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ტყუილის დროს პაუზების ხშირ გამოყენებას. იგი წერს, რომ პაუზები მოტყუების დროს ყველაზე ხშირად გამოიყენება. ხშირი და ხანგრძლივი პაუზები, ისევე როგორც პაუზები, რომლებიც უშუალოდ კითხვაზე პასუხის გაცემამდე ჩნდება ადამიანის მეტყველებაში, ყოველთვის საეჭვოა. საუბრის დროს ხშირი პაუზების გამოყენებას ორი მიზეზი შეიძლება ქონდეს: მატყუარას არ აქვს გააზრებული თავისი ქცევის ხაზი, ან ტყუილის თქმა აშინებს. პაუზებს შესაძლებელია თან ახლდეს ჩახველება, რომელიც ასევე არაგულწრფელობის მაჩვენებელია. (Лыкова, 2012:183)

ო. ლიკოვა ასევე მიუთითებს, რომ ტყუილის გამოაშკარავებაში არანაკლებ გვეხმარება სამეტყველო ტონსა და ინტონაციაზე დაკვირვება, კერძოდ: საუბრის დროს ტონის ამაღლება და აღმავალი ინტონაცია ხშირად მოტყუების ნიშანია. ადამიანი, რომელიც იტყუება, შეიძლება განიცდიდეს დაუცველობას ან სინდისის ქენჯნას, რაც აიძულებს მას არაცნობიერად გამოხატოს ეს მეტყველებაში. ემოციური სტრესი შეიძლება აისახოს ხმის იოგების დამაბულობაში, რაც თავის მხრივ ამაღლებს საერთო ტონს. (Лыкова, 2012: 184)

ცნობილი მკვლევრის კ. ეკმანის მიერ ჩატარებული კვლევების თანახმად, ტყუილის ყველაზე ხშირი მანიშნებლები საუბრისას ხმის ტემბრის ცვალებადობა და საუბრის დროს არსებული პაუზებია. ტყუილის თქმის დროს ხშირი პაუზების

გამოყენება აძლევს საშუალებას მატყუარას სწრაფად მოახდინოს ტყუილის ფორმულირება. პაუზების დაფარვა ხშირად პაუზების შემავსებლებითაა შესაძლებელი.

მკვლევარი ასევე ასახელებს საუბრის არასწორად წამოწყების მცდელობებს მატყუარა ადამიანებთან. ანუ ეს ის შემთხვევაა, როცა ენობრივი სუბიექტი წამოიწყებს საუბარს, იტყვის კონკრეტულ წინადადებას ან ფრაზას და თვითონვე ცდილობს მის შესწორებას.

პ. ეკმანის დაკვირვებით ტყუილის თქმის დროს ხშირია შეყოვნება, სანამ ენობრივი სუბიექტი პასუხს გასცემდეს მის მიმართ დასმულ შეკითხვას. ამ პროცესის მიღმა ცხადია არის კოგნიტური პროცესი. ყოყმანის დროს ადამიანი მეტყველებაში უშვებს შეცდომებს (მაგალითად „ეეე“, „ჰჰჰჰ“ um, uh), ადგილი აქვს ბგერათგადაცდომებს, ერთი სიტყვის მეორეთი ჩანაცვლებას და ა.შ.

მეტყველების ხარვეზების გარდა ტყუილი შეიძლება გამოვლინდეს ადამიანის ხმის ტემბრსა და მის ჟღერადობაში, მეტყველების სიჩქარეში. ამათგან ყველაზე საყურადღებო სწორედ ხმის ტემბრია. მატყუარა ადამიანის ხმის ტემბრი მაღალია მაშინაც კი, როცა წინადადება სრულდება.

როგორც ვხედავთ, ტყუილი უნივერსალური ფსიქოლოგიური ფენომენია. ტყუილის თქმა საკმაოდ ადვილია, მაგრამ მისი გამოაშკარავებაა ძნელი. მიუხედავად იმისა, რომ არსებობს მთელი რიგი ინდიკატორები (ლინგვისტური და პარალინგვისტური - ჟესტი, მიმიკა, სხეულის მოძრაობა, ინტონაცია, პაუზირება, ხმის ტემბრი), მაინც რთულია ადამიანის მეტყველებაში სიცრუის აღმოჩენა. თუკი არ ვიცით, როგორ მეტყველებს ესა თუ ის ადამიანი ყოველდღიურ, მშვიდ გარემოში, ძნელი იქნება მისი ტყუილში დადანაშაულება.

არ აქვს მნიშვნელობა რომელ სოციალურ ფენას, რომელ სქესს, რომელ ასაკობრივ ჯგუფს ან კულტურას მივკუთვნებით, ყველანი ვიტყუებით. საზოგადოება ვერ იარსებებს ტყუილის გარეშე, რადგანაც ტყუილი ადამიანის ბუნებაა.

ლიტერატურა:

1. Chen, X. L., Levitan, S. I., Levine, M., Mandic, M., and Hirschberg, J. (2020). Acoustic-prosodic and lexical cues to deception and trust: Deciphering how people detect lies. *TACL* 2020.
2. Glass. L. (2013) *The Body Language of Liars: From Little White Lies to Pathological Deception—How to See through the Fibs, Frauds, and Falsehoods People Tell You Every Day.*
3. Hancock, J.T., Curry, L.E., Goorha, S. & Woodworth, M.T. (2005) Automated linguistic analysis of deceptive and truthful synchronous computer-mediated communication, *HICCS*.
4. Kozlova V. A., (2014) *Psychology of Manipulation*, Moscow.
5. Levitan, S. I., Maredia, A., and Hirschberg, J. (2018). Linguistic cues to deception and perceived deception in interview dialogues. In *Proceedings of the 2018 Conference of the North American*

Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies, Volume 1 (Long Papers), p. 1941–1950.

6. ეკმანი პ. (2023) „სიცრუის ფენომენი“ (როგორ ამოვიცნოთ ტყუილი ბიზნესში, პოლიტიკასა და ოჯახში).
7. Лыкова О.В. (2012) „Просодические и акустические индикаторы лжи в голосе“.

Zeinab Kontselidze

Batumi Shota Rustaveli State University

e-mail: zeko.kontselidze96@gmail.com

<https://doi.org/10.52340/lac.2024.32.07>

SJIF 2024: 8.268

Linguistic and Prosodic Features of Lying

Abstract

The article is devoted to the study of linguistic and prosodic features of deceptive speech. Lying is a complex phenomenon and it is difficult to detect deception. Only trained people with special knowledge can predict deception. In order to avoid being victims of somebody's lies, one should know much about its peculiarities. The phenomenon of Lying is well investigated in psychology and linguistics. Many scientific papers study verbal, prosodic or acoustic signs of lying. The present article is based on the analysis of the theoretical material.

Key words: Expression of lying, Linguistic and Prosodic Features of Lying

რეცენზენტი: პროფესორი ახმად მამელი